

İbrani Matbaacılığında Telif Hakları: 16-18. Yüzyıllar

Yasin MERAL

Yrd. Doç. Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
yasinmeral1979@gmail.com

Öz

İbrani matbaacılığında *haskamot* adı verilen onay metinleri üç farklı amaç için kullanılmıştır: onay, övgü ve telif hakkı. Telif hakkı içeren onay metni, basımcıya ya da müellife belirli bir kitapla ilgili yayın hakkını vermektedir. Bu tür onay metinleri, ilgili kitabın bir başkası tarafından basılmasını belirli bir süre için yasaklamaktadır. Bazı durumlarda sadece belirli bir kitabın değil aynı alanda benzer bir kitabın basılması da yasak kapsamına sokulmuştur. Böylelikle diğer matbaacılar, ilgili kitabı basmaktan ve belirli bir bölgede satmaktan men edilmektedirler. Bu durum sahte onay metinlerinin çıkmasına yol açmıştır. Sahte metin düzenleyenler de cemaatten uzaklaştırma cezasıyla (*herem*) karşı karşıya kalmış olmaktadır. Bu makalede İbrani matbaacılığında telif haklarının doğuşu ve karşılaşılan sorunlar tartışılacak ve değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: En az 5 en fazla 7 kelime olmalıdır.

Copyright in Hebrew Printing: 16th -18th Centuries

Abstract

In Hebrew printing, *haskamot* (rabbinical approbations) are used in three different purposes: approval, praise and copyright. The last form of approbation grants the author and/or publisher a copyright for a specific book. Typically, this approbation would prohibit republishing that particular book for a period of years. In some instances, not only printing the same book but also any book in the field/genre was prohibited. By doing so, printers often become subject to ban from publishing and distributing that book in that region. This led some publishers to prepare fake approbations for their books. In this article the birth of copyright in Hebrew printing and the problems that encountered in the course of time will be examined and evaluated.

Keywords: Should be no less than 5 and no more 7 words.

Giriş

Matbaanın icadı sonrasında Yahudilerin çok hızlı bir şekilde matbaacılık faaliyetlerine başladıkları bilinmektedir. Osmanlı'daki mesafeli duruşun aksine matbaa, Yahudiler arasında Tevrat'ın öğretilerini yaymak ve hakikatleri daha geniş kitlelere duyurmak için vesile olarak görülmüştür. İlk İbranice kitabın 1469-1470 yıllarında Roma'da basılması ve sonrasında İtalya'nın kuzeyinde ve İspanya'da bulunan Yahudi cemaatler arasında birbiri ardına matbaa açılması bunun göstergesidir. İlk dönemlerde nispeten rahat olan Yahudi matbaacılar 16. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren başta Venedik olmak üzere Kilise'nin etkin olduğu yerlerde matbaa işletmekten men edilmişlerdir. Bu süreçten sonra Yahudi matbaacılar, Hıristiyanlar tarafından işletilen matbaalarda editör ve tashihçi olarak çalışmışlardır.

Matbaacılık faaliyetlerinin yoğun olduğu Venedik ve Roma gibi bölgelerde ilk dönemlerden itibaren matbaa işletmek için dini-siyasi otoriteden özel izin almak gerekiyordu. Bunun ilk örneği Venedik'te görülmektedir. Venedik hükümeti, 1469 yılında Alman asıllı matbaacı Johann de Spira'ya beş yıllığına Venedik'te matbaa kurma izni (*privilegio*) vermiştir.¹ Bu durumu özel kılan husus, verilen bu imtiyazın başka matbaacıların Venedik'te matbaacılık faaliyeti yapmalarını beş yıl süreyle yasaklamasıdır. Spira'nın 1470 yılında ölmesiyle bu izin de yürürlükten kalkmıştır. Johann Spira'nın kardeşi Wendelin Spira, matbaayı 1477 yılına kadar çalıştırmıştır. 1470 sonrasında matbaa açmak için yapılan başvurularda ciddi artış gözlenmiştir. Kayıtlara göre 1470-1480 arasında Venedik'te elli civarında matbaa faaliyet halindeydi.²

Matbaacılık faaliyetlerinin başlamasından itibaren birçok sıkıntıyla karşılaşmış ve zamanla farklı uygulamalar başlamıştır. Bunlardan biri de telif hakları düzenlemesidir. İbranice kitaplarda genellikle hahamların onayı (*haskamat ha-rabanim*) adıyla yer alan bu belge, gelenekte övgü, telif hakkı ve basım izni olmak üzere üç farklı şekilde kullanılmıştır.³ Birçok kitabın ilk sayfalarında görülen ve genellikle eserin basıldığı şehrin hahamları tarafından düzenlenen bu metinde, kitabın basımında dini açıdan sakınca olmadığı belirtilerek yazarının ilim sahibi olduğuna dair övgüler yer almaktadır. Bu metinlerin en önemli işlevlerinden biri de ilgili kitabın belirli bir süre başka matbaacılar tarafından basılmasını yasaklanmasıdır. Telif hakkı sözleşmesi denilebilecek bu kayıtlar, matbaacının hakkı korunmuş olmakta ve başka matbaacıların aynı kitaptan kâr sağlamanın önüne geçilmektedir. Hahamlar konseyi bu düzenlemelerde kitabı basmaya kalkışan diğer matbaacıları genellikle cemaatten kovmakla tehdit

¹ Christopher Witcombe, *Copyright in the Renaissance* (Leiden: Brill, 2004), s. 21.

² Elizabeth Armstrong, *Before Copyright (1498-1526)* (Cambridge: Cambridge University Press, 1990), s. 2.

³ Richard Gottheil, J. M. Hilleum, "Haskamah", *Jewish Encyclopedia*, ed. Isidore Singer, New York and London: Funk and Wagnalls Company, 1902, s. 27-28.

etmektedir. Telif hakkı meselesi, Yahudi hukukunda “başkasının alanına tecavüz”ü (*hasagat gvul*)⁴ önleme esasına göre uygulanmaktadır.

İlk dönemlerde matbaacılar arasındaki rekabette matbaacıların ekonomik durumlarını ve haklarını koruyabilme adına bu tür bir düzenleme önem arz etmekteydi. Zira basılan eserler, çoğu zaman birkaç el yazması kullanılarak hazırlanan edisyonlardı. Bu edisyonlar genellikle matbaalarda görevli olarak çalışan ve ilmi yeterliliği olan hahamlar tarafından yapılmaktaydı. Uzun zaman alan ve mali külfeti olan bir eserin matbaada basıldıktan sonra Yahudi cemaatinin arasında yayıldığı bilinmektedir. Bu durumlarda ilgili kitaptan bir nüsha edinip kendi matbaasında basan diğer matbaacılar haksız rekabet oluşturmaktaydı. Kimi zaman da diğer matbaacılar dikkat çekmemek için birebir aynı formatta ve ebatta değil değişiklikler yaparak basmaktaydılar. Bu durum yaygınlaşınca bazı telif hakkı düzenlemelerinde “kısmen veya tamamen, büyük boyda ya da sayfayı küçülterek” basmanın da yasak olduğuna dair özel ibareler konulmaya başlanmıştır.

Bu çalışmada İbrani matbaacılığının ilk iki asrında en yalın haliyle telif hakları düzenlemesinin ortaya çıkması, ardından da karşılaşılan her bir sorun vesilesiyle bu düzenlemenin zamanla nasıl geliştiği somut örnekler üzerinden aktarılacaktır. Zaman dilimi olarak İbrani matbaacılığının ilk asırları olan 16-18. yüzyılların seçilmesi, başlangıcından itibaren telif haklarındaki gelişim ve dönüşümü takip etme amacı gütmektedir. Makalede telif haklarının ortaya çıkışı, kapsamı ve sınırlılıkları, matbaacılar arası rekabet ve onay makamı açısından telif hakları gibi konular ele alınacaktır. Her bir bölümde konuyla ilgili İbrani matbaalarından basılan kitaplar üzerinden somut örnekler verilecektir. Bu kitaplarla ilgili bilgiler, alt başlıklar içerisinde kronolojik olarak işlenecektir.

Telif Hakkının Ortaya Çıkışı

Telif hakları, Avrupa’daki matbaacılık faaliyetlerinde ilk dönemlerden itibaren görülmeye başlanmıştır. Bilindiği kadarıyla ilk telif hakkı düzenlemesi, 1479 tarihli bir dua kitabında yer almaktadır. Almanya’nın Würzburg şehrinde matbaacılık faaliyetiyle uğraşan Stephan Dold, Georg Reyser ve Johann Beckenhub, şehrin episkoposuyla anlaşarak bölgenin kiliselerinde okutulan dua kitabını basmışlardır. Bu dua kitabı, basım hakkının yalnızca bu üç isme ait olduğuna dair episkoposun ve dini yöneticilerin onay metniyle birlikte piyasaya sürülmüştür. Benzer şekilde Regensburg kilise bölgesi, episkopos Heinrich von Abendsberg’in girişimiyle kendi bölgelerinin dua kitabını 1480 yılında Würzburg’da dört yüz adet bastırmıştır. Heinrich von Abendsberg, kendi dua kitabının telif haklarını baskıyı yapan matbaacıya vermiştir.⁵ Bu durum hem dini anlamda

⁴ Tesniye, 19:14.

⁵ Armstrong, *Before Copyright (1498-1526)*, s. 3.

dua kitabının muteber bir otoriteden çıkması hem de telif haklarının yalnızca basan matbaacıda olması açısından tam bir tekel oluşturmaktaydı.

Kimi zaman telif hakkı düzenlemelerinde, konulan yasağın ihlali durumundaki cezalar da yer almaktadır. Örneğin, 1481 yılında Milan dükü Gian Galeazzo Sforza, Johannes Simonetta'ya ait *Sforziad* isimli eserin basım haklarının matbaacı Antonio Zarotto ve ortaklarına ait olduğuna dair bir belge düzenlemiştir. Dört yüz adet bastırılan kitap ile ilgili verilen telif hakkı metninde Milan ve yöresinde altı yıl boyunca hiç kimsenin bu eseri basamayacağı, bir başka yerde basılmışsa Milan bölgesinde satışının yapılamayacağı, bu yasağı çiğneyenlerin de iki yüz düka para cezasına çarptırılacağı belirtilmektedir. Sforza, benzer şekilde 1484 yılında Francesco Filelfo tarafından kaleme alınan *Convivio* adlı kitabın beş yıllık yayın haklarını Milan'da matbaacılık yapan Petro Justino'ya vermiştir. Bu kitabı izinsiz basmanın cezası ise yüz dükadır. Kitabın basımının tamamlanıp piyasaya sürülmesinden sonra ilginç bir durum ortaya çıkmıştır. Zira Milan yöresindeki iki ayrı matbaacı Zarotto ve Simone de Magnino'nun aynı yıl içerisinde bu eseri basmaya başladıkları anlaşılmıştır. Konu Milan düküne arz edilince bu iki matbaacının, *Convivio* adlı eseri ancak Petro Justino'nun baskısı tükendikten sonra basabilecekleri bildirilmiştir.⁶

Yukarıda zikredilen eserlerin hiçbirisinde telif haklarıyla ilgili gerek dini gerek siyasi otoritelerin onay/izin mektupları ve telif haklarını bildiren ifadeler yer almamaktadır. Bu bilgiler ilgili kitaplar için verilmiş belgelerin arşiv kayıtlarından öğrenilmektedir. Fakat kısa süre içerisinde telif haklarına dair düzenlemelerin kitapların girişinde basılması yaygınlık kazanmıştır. İtalyan matbaacıları arasında telif hakkının yer aldığı ilk çalışma, 1488 tarihli Bettin da Trezzo'ya ait *Letilogia* isimli eserdir. Zarotto matbaasında basılan bu eser için Pavia dükünden 1488 tarihli yayın hakkı belgesi alınmış ve Pavia dükünün yönettiği bölge içerisinde müellifin izni olmaksızın basılmasının yasak olduğu, yasağı delenlerin yüz düka ile cezalandırılacağı belirtilmiştir.⁷ Bu tür hakların alınması tamamıyla ticari amaçlı olup basılan kitapların bahsedilen süre içerisinde tüketilmesi planına dayanmaktadır. Belirtilen süre içerisinde başkası aynı eseri basamayacağı ve başka yerde basılmış ise o bölgede satamayacağı için otomatik olarak yayın haklarını alan matbaacının tekeli söz konusu olmaktadır. Her matbaacı farklı kitaplar için bu tür imtiyazlar olarak ekonomik anlamda da satışlarını garanti altına almaktadır.

Matbaacılar yaptıkları işi geçim kaynağı olarak gördükleri için kitapların basımında doğal olarak ticari kaygılar taşımaktaydılar. Bu çerçevede, basacakları eserlerin telif haklarını alıp başka matbaacılara basım yasağı çıkartmak için bölgenin siyasi-dini otoritesine müracaat ederek satışlarını garanti altına almak istiyorlardı. Matbaacılar, bölgenin yöneticilerine

⁶ Bkz. Armstrong, *Before Copyright (1498-1526)*, s. 3-4.

⁷ Armstrong, *Before Copyright (1498-1526)*, s. 4.

sundukları dilekçelerde, harcadıkları emekten bahsederek başka matbaacıların aynı eseri basmasının yasaklanmasını talep etmekteydiler. Örneğin Donatus Bossius, 1492 yılında Milan düküne *Cronoca* adlı eser için telif hakkı dilekçesi sunmuştur. Bu dilekçede eserin basımı için harcadığı emekten ve başkasının bu eseri basması durumunda uğrayacağı zarardan bahseden Bossius, yayın haklarının kendisine verilmesini talep etmiştir. Milan dükü, dilekçede Bossius'un kullandığı cümlelerin aynısını kullanarak talebine onay vermiş ve on yıllığına yayın haklarının yalnızca Bossius'a ait olduğunu ve eserin bir başkası tarafından Milan bölgesinde ne Latince ne de İtalyanca basılamayacağını belirtmiştir.⁸ İtalya'nın dışında İspanya, Portekiz, Fransa, Polonya ve İngiltere'de benzer telif hakkı uygulamalarına rastlanmaktadır. Dönemin matbaacıların kayıtlarında, Papalıktan yayın hakkı almanın çok pahalı olduğu ve aracılara aşırı onay makamına ulaşana kadar yüksek bir meblağın ödendiği aktarılmaktadır. Örneğin Michael Hummelberg, Roma'da Papa X. Leo'dan, Froben tarafından edisyonu yapılan St. Jerome'un kitapları için beş yıllığına yayın hakkı talep etmek istemiştir. O, Romalı kitap tüccarlarına danıştığını, onların da otuz altına mal olacağını kendisine bildirdiklerini aktarmaktadır. Kendisinin araya hatırlı araçlar koymasıyla altı dükaya yayın hakkını aldığını belirten Hummelberg, bu kadar ucuza işini hallettiğine kimseyi inandıramadığını nakletmektedir.⁹

Bir kitabın yayın haklarının alınması kitabın matbaada basılmaya başladığı dönemin öncesinde gerçekleşmektedir. Zira özellikle hacimli eserlerin basımları bir yılı aşmaktadır. Bu süre zarfında bir başka matbaacının aynı eseri basmaya başlaması ihtimal dâhilindedir. Bu tür riskleri göz önünde bulunduran matbaacılar da kitabı basmaya başlamadan önce telif haklarını onaylatarak bunu duyurmakta ve diğer matbaacıların o eseri basmalarını engellemektedirler. Bunun en erken örneklerinden biri Hıristiyan matbaacı Daniel Bomberg tarafından 1517'de basılan *Mikraot Gdolot*¹⁰ adlı çalışmadır. Bu eser için verilen telif hakkı düzenlemesinde Papa X. Leo, *Mikraot Gdolot* isimli eserin ne Aramice çevirileri ne de tefsirleriyle birlikte, Kilise şehir devleti sınırları içerisinde 1515'ten geçerli olmak üzere on yıl süreyle başkaları tarafından basılamayacağını, buna kalkışanların aforoz edilip kitaplarına el konulacağını ilan etmektedir.¹¹ Bu örnekte görüldüğü üzere telif hakkı ve izinler, kitabın basımından önce alınmış, kitabın basımının tamamlanması iki yıl sonra gerçekleşmiştir. Böylelikle kitabın basımı sırasında başka matbaacıların aynı kitabı basmalarına engel olunmuştur.

⁸ Armstrong, *Before Copyright (1498-1526)*, s. 4.

⁹ Armstrong, *Before Copyright (1498-1526)*, s. 13.

¹⁰ Tevrat'ın metni yanında Aramice çevirisi Targum Onkelos, Raşi ve diğer bazı tefsirlerin aynı sayfa içerisinde yer alacak şekilde basıldığı çalışma.

¹¹ Christian Ginsburg, *Introduction to Massoretico-Critical Edition of the Hebrew Bible* (London: The Trinitarian Bible Society, 1897), s. 935-936.

Yahudi din adamları tarafından verilen ilk telif hakkı düzenlemesi, 1518 tarihinde Roma'da Eliyahu Bahur ha-Levi Aşkenazi'ye ait üç eser için verilmiştir. Bunlar; *Sefer ha-Bahur*, *Sefer ha-Harkava* ve *Luah be-Dikduk ha-Pealim ve-ha-Binyanim* adlı eserlerdir.¹² Bu düzenleme Roma hahamları Yisrael ben Yehiel Aşkenazi, Şabtay ben Mordehay ve Yosef Hagri ben Avraham tarafından hazırlanmış olup metninde şu ifadeler yer verilmektedir:

Basılan kitaplar denizlere kavuşan tatlı sular gibi olduğu için biz de bu kararımız için herhangi bir bölge sınırlandırması yapmayarak her bölgeye uygulanacak bir yasak koyduk. Bu kararımızı gerek duyarak gerekse eser üzerinde görenek öğrenen kimseler, zikredilen bu kitapları basmayacaklardır. Basacak kişi ister kendisi isterse temsilcisi olsun yasağı ihlal ettiği için cemaatten atılacak ve lanetlenecektir. Kararımızdan haberdar olduğu halde bilerek bu kitapları [başkalarından] satın alan kişi de cemaatten atılacaktır ve lanetlenecektir (*niduy-herem-şamta*), diğer bütün Yahudiler ise kutsanacaklardır. Bu karar on yıl yani 1528 yılına kadar geçerli olacaktır. Eğer yukarıda zikredilen Rabbi Eliyahu veya kardeşlerinden yazılı bir izin alınarak basılırsa bu kişiler cezadan muafır.¹³

Bu belgede zikredilen hususlardan biri de basım aşamasında matbaacının harcadığı çabadır. Metinde bu eserin matbaacı açısından masraf oluşturduğu, metnin çok yoğun bir emek sonucu ortaya çıktığı, bu yüzden de bir başka yerde basılmaması gerektiği ifade edilmektedir. Hahamlar ayrıca bir başka matbaacı tarafından daha kaliteli bir basımının da matbaacı için zarar oluşturacağını gerekçe göstererek daha kaliteli baskı (*be-defus yoter nae mi-ze*) yapılmasını da yasaklamışlardır. Hahamların verdiği onay metnindeki bir diğer ayrıntı, basım yasağının Roma'yla sınırlandırılmamasıdır (*la samnu gvul ela gazarnu be-stam*).¹⁴

Telif Hakkının Kapsamı ve Sınırlılıkları

Telif hakkı düzenlemesi erken dönemlerden itibaren ihtiyaca binaen ortaya çıkmıştır. İlk başlarda basit formlarıyla gördüğümüz bu düzenlemeler, zaman içerisinde çok detaylı ve teferruatlı belgelere dönüşmüştür. Bunun en temel sebebi, her bir ayrıntının karşılaşılan bir sorunun neticesinde matbaacının haklarını koruma amacıyla metne eklenmiş olmasıdır. Bir diğer ifadeyle telif hakkında belirtilen yasakların bir şekilde delinmesi bir sonraki telif hakkı düzenlemesinin, bu tür yollara tevessül edilmesini de engelleyecek şekilde detaylandırılmasına sebebiyet vermiştir.

Bu noktada karşılaşılan güçlüklerden ilki, telif hakkının matbaacıyla müellif arasında kime ait olduğu tartışmasıdır. Bazen matbaacıların müelliften telif hakkını belirli bir süre için satın alarak kitabın bütün telif haklarını üzerine

¹² Meir Benayahu, *Haskama ve Reşut* (Kudüs: Ben Zvi Institute, 1971), s. 19; Nahum Rakover, *Zkut ha-Yotsrim be-Makorot ha-Yehudiim* (Kudüs: The Jewish Legal Heritage Society, 1991), s. 126.

¹³ Joseph Perles, *Beiträge zur geschichte der Hebräischen und Aramiäischen studien* (München: Ackermann, 1884), s. 202, dipnot 1; Benayahu, *Haskama ve Reşut*, s. 309-310; Rakover, *Zkut ha-Yotsrim be-Makorot ha-Yehudiim*, s. 131-132.

¹⁴ Rakover, *Zkut ha-Yotsrim be-Makorot ha-Yehudiim*, s. 130.

almaları söz konusudur. Bu durumda müellif de kitabın baskısı bittikten sonra matbaacıyla konuşmadan başka matbaalarda kitabı bastıramamaktadır. Fakat hahamlar arasındaki genel kanaate göre, kitapların baskısının bitmesiyle telif hakkı kendiliğinden düşer. Böylelikle, telif hakkı metninde belirtilen yılın dolmasına gerek yoktur.¹⁵

On dokuzuncu asrın önde gelen Yahudi bilginlerinden Joseph Saul Nathansohn (ö. 1875), konuyla ilgili fetvasında müellifin süresiz olarak telif hakkına sahip olduğunu ve bunun sınırlanamayacağını ifade etmiştir.¹⁶ Ona göre açıkça telif haklarının müellife ait olduğuna dair bir metin yazılmasına gerek yoktur. Müellif, yazdığı eserin doğal olarak telif hakkı sahibidir. Nathansohn, ayrıca müellifin telif hakkının yaşadığı ülkeyle sınırlanmayacağını ve bütün dünyada geçerli olduğunu belirtmektedir. Yine ona göre müellifin eseri değişiklik ve oynamalarla da basılamaz. Nathansohn'a göre, müellifi vefat etmiş bir çalışma, farklı el yazmalarından edisyon/tahkik yapılırsa; editör, metni ortaya çıkarması sebebiyle müellif gibi kabul edilir ve sınırsız süre ile telif hakkına sahip olur.¹⁷

Konuyla ilgili Hay Gaon'a ait *ha-Mekah ve ha-Mimkar* (Venedik-1602) isimli eser matbaacının lehine verilen imtiyaz ile bilinmektedir. Buna göre sadece diğer matbaacılar ve Yahudiler değil aynı zamanda kitabı basım için matbaaya getiren kişi de bu eseri basmaktan men edilmiştir. Muhtemelen bu konuda kitabın müellifinin yüzyıllar öncesinde yaşamış bir Yahudi bilgin olması ve matbaaya getiren kişinin en azından kitabın içeriğiyle ilgili tasarrufunun olmaması etkili olmuştur.¹⁸ Matbaaya basım için getirenlerin de yayın hakkı imtiyazına dâhil edildiği kitaplar arasında Moşe eş-Şeyh'e ait *Torat Moşe* (Venedik-1601), *Maamadot* (Venedik-1606) ve *Yefe Toar* (Venedik-1617) zikredilebilir.

Telif haklarıyla ilgili rastlanan durumlardan biri de telif haklarının devridir. Matbaacı, editör ve kimi zaman da üçüncü şahıslar arasında telif haklarının belirli bir süre için bir başka basımcıya satıldığı görülmektedir. Yosef Katz, *Şulhan Aruh*'un *Beer Heytev* (Frankfurt-1724) şerhiyle basılan nüsha için verilen onay metninde, sürenin bitimine kadar kullanım haklarının satıldığını belirtmektedir.¹⁹

Kimi zaman telif haklarına sahip olmakla ilgili karışıklıklar ortaya çıkmıştır. Böyle bir durum, Rabbi Moşe eş-Şeyh'e ait *Mar'ot ha-Tsov'ot* (Prague-1621) isimli eserin basımında yaşanmıştır. Rabbi Avraham isimli bir şahıs, bu kitabın telif haklarının kendisinde olduğunu iddia ederek elindeki belgeyi hahamlara ibraz etmiş ve eserin basımının yasaklanmasını talep etmiştir.

¹⁵ Nachum M. Weisfish, *Copyright in Jewish Law*, Feildhem Publishers, Jerusalem 2010, s. 11-12.

¹⁶ Joseph Saul Nathansohn, *Şaul ve Meşiv*, Lvov 1865, siman: 44; erişim tarihi 19.10.2015, <http://hebrewbooks.org/1422>.

¹⁷ Rakover, *Zkut ha-Yotsrim be-Makorot ha-Yehudiim*, s. 249-259.

¹⁸ Rakover, *Zkut ha-Yotsrim be-Makorot ha-Yehudiim*, s. 160.

¹⁹ Rakover, *Zkut ha-Yotsrim be-Makorot ha-Yehudiim*, s. 223.

Bunun üzerine eseri basmak isteyen matbaacılar Rabbi Yakov ve Rabbi Mendel, telif haklarını beş yıllığına Rabbi Avraham'dan satın almak zorunda kalmışlardır. Burada Rabbi Avraham, telif hakkını tamamen matbaacıya devretmeyip sadece belirli bir süre için para karşılığı kiralamış olmaktadır. Öte taraftan bu antlaşma, sadece matbaacıya beş yıllık süre içerisinde kitabı basma hakkını vermekle kalmayıp aynı zamanda bu süre içerisinde Rabbi Avraham'ın bu kitabı bir başka matbaada kısmen veya tamamen bastırmasını da yasaklamaktadır. Dönemin Polonya'sındaki etkili hahamlardan biri olan Yom Tov Lipmann Heller'in (ö. 1654) de imzasının bulunduğu bu antlaşmanın metni, eserin 1612 Prag baskısında *Sefer Yehoşua* bölümünün son sayfasında *modaa* (ilan) adıyla yer almaktadır.²⁰

Telif hakları düzenlemelerinde karşılaşılan önemli hususlardan biri de telif hakkının süresidir. İbrani matbaacılığının ilk asırlarındaki eserleri incelediğimizde eserler için verilen telif hakkı sürelerinin standart olmadığı görülmektedir. Elimizdeki mevcut bilgilere göre en kısa süreli telif hakkı üç yıllık, en uzun süreli ise yirmi yedi yıllıktır.²¹ Bir şehirdeki hahamlar konseyi her zaman için her kitaba aynı/standart telif hakkı metni vermemektedir. Bu durum telif hakkı süreleri için de geçerlidir. Bir şehirdeki hahamlar yakın tarihlerde hatta aynı yıl içerisinde verdikleri birkaç farklı onay metninde kitabın biri için on, diğeri için yirmi, bir diğeri için de beş yıllık telif hakkı verebilmektedirler. Bu durum genellikle her bir kitabın süresiyle ilgili matbaacının özel talebinden kaynaklanmaktadır.

Aynı şehrin hahamlarının farklı süreli telif hakkı vermeleri çok sık rastlanan bir durumdur. Örneğin, İzmir'de ilk İbrani matbaasını kuran Avraham Yedidiya Gabay, bastığı iki eserinde haham onayı kullanmaktadır. Gabay, *Arbaa Turim*'in *Hoşen Mişpat* bölümü üzerine şerh olan Yosef Escapa'ya ait *Knesset ha-Gdola* (İzmir-1658) adlı eseri için altı farklı İzmir hahamından onay almıştır. Onay metninde eserin basım hakkının yirmi yıllığına kendisine ait olduğu belirtilmektedir. Onay mektubu alınan ikinci eser de Şlomo el-Gazi'ye ait *Helihot Eli'*dir (İzmir-1663). İzmir hahamlarından dokuz tanesinin imzasını taşıyan bu metne göre eserin yayın hakları on yıllığına Avraham Gabay'a aittir. Birinci eserde onay metni eserin başında, ikincisinde ise sonunda yer almaktadır.²² Telif hakkı sürelerindeki farklılığın Gabay'ın talebiyle belirlenmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

Uzun süre için verilen telif hakları, bazı hahamlar arasında rahatsızlık yaratmıştır. Zira bu süre zarfında o kitabın yeniden basılması yasaklanmaktadır. Bu rahatsızlık en bariz bir biçimde Joshua Zeitlin (ö. 1822) tarafından dile getirilmiştir. Slavuta'da 1808 yılında basılan ve yirmi

²⁰ Moşe eş-Şeyh, *Mar'ot ha-Tso'ot*, Prag 1621; erişim tarihi 19.10.2015, <http://hebrewbooks.org/11785>; Rakover, *Zkut ha-Yotsrim be-Makorot ha-Yehudiim*, s. 292-293.

²¹ Meir Benayahu, *Haskama ve Reşut*, s. 51; Nahum Rakover, "ha-Yesod ha-Mişpati şel İsur ha-Hadpasa be-Haskamot le-Sfarim", *Divrey ha-Kongres ha-Olami ha-Hamişi le-Madaay Yahadut*, (Kudüs 1972), c. 3, s. 335.

²² Benayahu, *Haskama ve Reşut*, s. 56-57.

beş yıl boyunca başka Talmud basımını yasaklayan metin, Joshua Zeitlin'in yakın bölgedeki Kopy's'te 1816'daki baskı için onay vermesiyle delinmiştir. Zeitlin, konuyla ilgili kendisini şu ifadelerle savunmuştur:

Kanaat-i acizane, önceki Talmud için onay metni veren hahamlar çok uzun bir süre için onay vermişlerdir. Şahsen ben bundan önce basılan kitaplardan hiçbirisinde bu kadar uzun süreli bir telif hakkı görmedim. Bu kadar uzun süre olması yeni nesillerin Talmudların yeni baskısını görmesine engel olacak kadar fazladır.²³

Bazı telif hakları sadece kitabın basıldığı şehirdeki değil diğer şehirlerdeki matbaacıları da bağlayacak şekilde geniş tutulmaktadır. Ayrıca karşılaşılan bazı sorunlardan dolayı yasağın açıklarından faydalanarak bir şekilde kitabın basılmaması hususunda özel uyarılar da bu metinlerde yer almaktadır. Bu türde bir telif hakkı düzenlemesi Yosef Karo'nun *Sefer Bedek ha-Bayt* (Venedik-1606) isimli eserinde karşımıza çıkmaktadır. Bu eser aynı zamanda telif hakkı düzenlemesinin *haskamat ha-rabanim* başlığıyla yer aldığı ilk eser olarak bilinmektedir.²⁴ Eseri basan Yitshak Gerşon ve editör Menahem Yakov Aşkenazi, eserin telif haklarını edinerek başkalarının basmasının önüne geçmişlerdir. Venedik hahamlarının yazdıkları metinde, kitabın matbaacı ve editörden izinsiz basılmasının yasak olduğu açıkça ifade edilmiştir:

Burada herem²⁵ ve Tevrat'ta yazan her türlü lanet tehdidiyle ilan ediyoruz ki, hiçbir Yahudi kadın ya da erkek, önemli ya da sıradan, statüsü ne olursa olsun on yıl süreyle bu kitabı bu şehirde ya da bir başka şehirde basmayacak ve basmak isteyene de yardım etmeyecektir. Ancak yukarıda ismi zikredilen şahıslardan [matbaacı ve editör] izin alarak yaparsa mazur görülür. Benzer şekilde hiçbir Yahudi, kitabın bir nüshasını Yahudi veya Hıristiyan birisinden sahtekârlık, aldatma ve kurnazlık gibi yollar deneyerek edinmeyecektir. Kitap sadece yukarıda zikredilen Menahem Yakov Aşkenazi tarafından basılabilecek ve ancak ondan elde edilebilecektir. [Venedik hahamları] Zion Sarfati, Leb Sarvil ve Baruch ben Samuel bu şekilde karar kılmışlardır.²⁶

Kimi zaman telif hakkı metninde bir başka ülkedeki baskıların sorun teşkil etmeyeceği belirtilmektedir. Böyle bir durum İstanbul'da 1566 tarihinde basılan Avraham ben Şmuel Zakut'a ait *Sefer Yuhasin* isimli kronikte karşımıza çıkmaktadır. İstanbul hahamlarının onay metinleri bulunan eserde on yıllık yayın haklarının mahfuz olduğu ve başkaları tarafından basılamayacağı ifade edilmektedir. *Sefer Yuhasin*'de ilginç bir ayrıntı söz konusudur. Buna göre eserin, Hıristiyan beldelerdeki matbaalarda basılması durumunda Yahudilerin o baskılardan almalarında bir mahzur görülmemiştir. Bu anlamda bu yasak sadece Osmanlı sınırları içerisindeki matbaalar için geçerli olmaktadır. O zamanlar itibarıyla Osmanlı sınırları içerisinde İstanbul dışındaki tek aktif Yahudi matbaasının Selanik'te olduğu düşünülürse yasağın İstanbul ve Selanik'teki matbaalar için geçerli olduğu

²³ Rakover, *Zkut ha-Yotsrim be-Makorot ha-Yehudim*, s. 288.

²⁴ Rakover, *Zkut ha-Yotsrim be-Makorot ha-Yehudim*, s. 156.

²⁵ Yahudilikte cemaatten kovulma cezası.

²⁶ Yosef Karo, "Haskamat ha-Rabanim", *Sefer Bedek ha-Bayt*, Venedik 1606.

söylenebilir. Onay metninde geçen “be-arey ha-Goyim (Yahudi olmayanların şehirlerinde)” ifadesi de ilginç bir ayrıntı içermektedir. *Goyim* kelimesi Yahudi olmayanlar anlamında genel bir ifade iken burada Osmanlı toprakları dışındaki Avrupa’daki Hıristiyan memleketler kastedilmektedir.²⁷

Yukarıda telif hakkının başka şehir ya da ülkelerdeki matbaacıları ilgilendirecek şekilde düzenlenmesine benzer bir durum yine İstanbul’daki bir telif hakkı belgesinde karşımıza çıkmaktadır. İstanbul’da 1644 ve 1649 yıllarında iki ayrı cilt halinde basılan Mişna’larda her iki cildin de girişinde İstanbul hahamlarının onay metinleri mevcuttur. Metnin öncesinde matbaa faaliyetinin ne kadar yorucu ve emek isteyen bir iş olduğu anlatılmaktadır. Bu açıklamaların ardından şu ifadelere yer verilmektedir:

Yahudi cemaatinden hiçbir kimse bu kitabın basımının tamamlanmasından sonraki on yıl süreyle bu kitabı basmayacaktır. Eğer on yıllık süre zarfında bir başka ülkede bu kitap basılırsa bu şehrin kitap tüccarları, kitabın bu şehirdeki matbaada basılan nüshalarının tamamı satılmadan bir başka ülkedeki baskıları satın almayacaklardır.²⁸

Burada iki önemli husus dikkat çekmektedir. Öncelikle eserlerin bir başka ülkede basılması zımnen kabul edilmiş olmaktadır. Diğer ilginç ve nadir karşılaşılan husus ise telif hakkı metnine kitap tüccarlarını bağlayıcı bir madde ilave edilmesidir. Genellikle matbaacılar üzerinden düzenlenen bu metinlerde böyle bir ayrıntı dikkat çekmektedir. Böylelikle kitap tüccarları da İstanbul’da kitabın baskıları tamamlanmadan bir başka ülkeden kitap satın alıp İstanbul’da satamayacaklardır. Bu detayın kitap pazarıyla ilgili ekonomik endişeler dikkate alınarak metinlere eklendiği açıktır.

Daha önce de ifade edildiği üzere matbaacılık faaliyetlerinde karşılaşılan farklı durumlar, telif hakları düzenlemesinde birçok uygulamayı beraberinde getirmiştir. Bunlardan biri basılan eserlerin sadece birebir kopyalarını değil aynı zamanda sınırlı-kısmî basımlarının da yasaklanmasıdır. Böyle bir durum 1625 yılında Venedik’te basılan *Sefer ha-Yaşar* adlı eserde de karşımıza çıkmaktadır. Eserin son sayfasında *haskamat rabbanim* (hahamların onayı) adıyla tek sayfalık bir metin bulunmaktadır. Burada eserin ne bütün ne de parça olarak, hiçbir şekilde on yıl boyunca, ne İbranice ne de bir başka dilde (*be-laşon ze o be-laşon ahar*) basılamayacağı belirtilmektedir.²⁹ Benzer bir durum, Rabbi Noah Hayim Zvi Berlin’in Wolf (Benjamin) ben Samson Heidenheim’e (ö. 1832) ait dua kitabı *Mahzor* (Rodelheim-1800) için yazdığı telif hakkı metninde de görülmektedir. Bu metinde, nitelik ya da nicelik olarak küçük değişikliklerle de olsa eserin yirmi beş yıl boyunca basımının yasak olduğu belirtilmektedir. Burada

²⁷ Rakover, *Zkut ha-Yotsrim be-Makorot ha-Yehudiim*, s. 148; Meir Benayahu, *Haskama ve Reşut*, s. 49.

²⁸ Meir Benayahu, *Haskama ve Reşut*, s. 311; Rakover, *Zkut ha-Yotsrim be-Makorot ha-Yehudiim*, s. 148.

²⁹ *Sefer ha-Yaşar*, (Venedik, 1625), erişim tarihi 19.10.2015, <http://hebrewbooks.org/42359>.

ayrıca eserin tamamıyla ya da kısmen bir başka dile tercüme (*hen be-laşon Aşkenaz hen ka-hol laşon*) edilerek basılması da yasaklanmaktadır.³⁰

Bazı eserlerde basım hakkı daha geniş tutularak kitabın sadece aynısının değil benzerlerinin de basımı yasaklanmaktadır. 1554 tarihli *Şiftey Kohen* isimli eserde bu durum görülmektedir. Rabbi Şabtay ben Meir ha-Kohen'e ait *Şulhan Aruh'un Hoşen Mişpat* bölümüne yapılan bu şerh, finans konularıyla ilgili açıklamalar içermektedir. Telif hakkında ise hiç kimsenin aynı eseri basmak bir kenara finans konularını içeren bir başka eser basamayacağı, bunu ihlal edenlerin cemaatten uzaklaştırılacağı ifade edilmektedir.³¹ 1617 yılında Prag'ta Yom Tov Lipmann Heller'in şerhiyle birlikte basılan Mişna'da da böyle bir metin yer almaktadır. Bu metinde Mişna'nın sadece Heller'e ait yorumla birlikte değil başka herhangi bir şerhle de dört yıl boyunca basılamayacağı ilan edilmektedir.³²

Yine 1721 tarihinde Offenbach'ta Israel ben Moşe Halle matbaasında basılan Talmud'un *Sanhedrin* bölümü için Frankfurt am Main hahamlarından Ya'kov ha-Kohen Katz tarafından onay mektubu yazılmıştır. Onay metninde bu risalenin üç yıl boyunca başkaları tarafından basılması yasaklanmış, basanlara *herem* cezası uygulanacağı belirtilmiştir.³³ Bu bölüm, Raşi şerhi ve Tosefot ile birlikte basılmıştır. Şerhlere ayrıca Aşer ben Yehiel'in ve İbn Meymun'un yorumları eklenmiştir. Telif hakkı, ilgili risalenin zikredilen bu yorumlarıyla birlikte basılmasına dairdir. Müstakil olarak Sanhedrin risalesinin basılması telif hakkının dışındadır.³⁴ Eserin kendisi, benzeri ve tercümesi gibi birçok konuda getirilen yasağın daha da uç noktalara taşınarak baskı malzemelerine de uygulandığı olmuştur. Örneğin, 1714 yılında Amsterdam'da basılan *Tikkun Soharim* ve *Tikun Hilufim* adlı eserde yeni dökülen harf karakterleri kullanılmıştır. Telif hakkı bu esere, yeni fontları içerecek şekilde verilmiş ve başka basımcıların eseri bu fontlarla basmaları da yasak kapsamına sokulmuştur.³⁵

Konuyla ilgili önemli hususlardan bir diğeri telif hakkının sadece telif eserlere has olmamasıdır. İçeriği kendisine ait olmayan eserlerde de haham konseyinden telif hakkı alınabilmektedir. Bu durumda telif hakkı, editörlük ve düzenleme için verilmiş olmaktadır. Farklı nüshaları gözden geçirerek editörlük yapmaktan sayfa mizanpajına kadar birçok sorumluluk ve emeğin ürünü olan bu faaliyet böylelikle koruma altına alınmaktadır. Konuyla ilgili en yaygın örnekler Talmud basımlarıdır. 1689 yılında Frankfurt am Main'da Balthassar Wust matbaasında basılan Talmud'un *Şekalim* risalesi (*Masehet Şekalim*), Rabbi Gerşon Aşkenazi ve Rabbi Moşe Meir Grutwall tarafından

³⁰ Rakover, *Zkut ha-Yotsrim be-Makorot ha-Yehudiim*, s. 218.

³¹ Rakover, *Zkut ha-Yotsrim be-Makorot ha-Yehudiim*, s. 152.

³² Rakover, "ha-Yesod ha-Mişpati şel İsur ha-Hadpasa be-Haskamot le-Sfarim", s. 335; Rakover, *Zkut ha-Yotsrim be-Makorot ha-Yehudiim*, s. 150.

³³ Marvin J. Heller, *Printing the Talmud: Individual Treatises* (Leiden: Brill, 1999), s. 102-103.

³⁴ Rakover, *Zkut ha-Yotsrim be-Makorot ha-Yehudiim*, s. 219-220.

³⁵ Shlomo Berger, *Producing Redemption in Amsterdam* (Leiden: Brill, 2013), s. 82.

onay mektubuyla birlikte basılmıştır. Bu mektupta ilgili hahamlar hiçbir kimsenin, kitabı baskıya hazırlayan kişinin iznini almadan, yirmi yıllık süre içerisinde bu çalışmayı bastıramayacağını, bastırılanlar için *herem* ilan edileceğini belirtmektedir.³⁶ 1697-1699 yıllarında Frankfurt am Oder'de Michael Gottshalk matbaasında basılan Talmud için bölgenin siyasi idarecileri on iki yıllık, bölge hahamları Rabbi Naftali ha-Kohen, Rabbi Yosef Samuel, Rabbi David Oppenheim, Rabbi Moşe Yehuda ha-Kohen ve Rabbi Ya'kov Sasportas ise yirmi yıllık telif hakkı vererek başka matbaacıların kısmen ya da tamamen Talmud basmasını yasaklamıştır.³⁷ Talmud, asırlar önce iki kapak arasına alınmış, düzenlenmiş ve son şekli verilmiş bir eser olup, anonim bir Yahudi mirasıdır. Bu anlamda bu çalışmaya verilen telif hakkı da editörlük için verilmiş olmaktadır.

Hahamlar telif haklarını belirli bir süre için vermekle birlikte kimi zaman kendileri bir başka onay metniyle bu yasağı delmektedirler. Örneğin, yukarıda zikredilen Talmudlar için yirmi yıllık yayın hakkı verenlerden biri olan Naftali Kohen, yirmi yıllık süre dolmadan bir başka Talmud basımı için onay vermiştir. Frankfurt am Main'da 1708 yılında Andrea Matthew matbaasında basılan Talmud'un *Gitin* risalesine (*Masehet Gitin*), şehrin hahamı Rabbi Naftali ha-Kohen Katz tarafından onay mektubu yazılmıştır. Onay metninde ne bir Yahudi'nin ne de Yahudi olmayan birinin (*Aramî*)³⁸ altı yıl boyunca bu risaleyi basmak suretiyle sınırı aşmaması gerektiği, bastığı takdirde *herem* ve lanetleme cezasına çarptırılacağı kaydedilmiştir.³⁹

Telif, tercüme ve edisyon eserlere alınan telif haklarıyla ilgili bir tartışma da dua kitaplarında yaşanmıştır. 1717 yılında Amsterdam'daki Sefarad ve Aşkenaz hahamları, dua kitapları için telif hakkı verilmeyeceğini ilan etmiştir. Böylece herhangi bir matbaacının herkesin ihtiyacı olan ve günlük olarak kullanılan dua metinlerinde tekel oluşturmasına izin verilmemiştir. Ancak dua kitaplarıyla ilgili husus, resmi olarak duyurulurken onay alınması öngörülen birçok eser herhangi bir onay almadan basılmıştır. Örneğin, Amsterdam'da 1650-1750 yılları arasında basılan Yidiş dilindeki üç yüz yirmi eserden sadece otuz tanesinde haham onayı bulunmaktadır.⁴⁰

Bazı durumlarda, içerisinde birden fazla çalışma içeren mecmualar da matbaalarda basılmıştır. Bu tür durumlarda onay metni genellikle ilk çalışmanın girişinde yer almış ve diğer çalışmalar için de geçerli olmuştur. Hayim eş-Şeyh, babasına ait eserlerin her biri için onay almış fakat mecmuada Moşe eş-Şeyh'e ait *Torat Moşe* (Venedik-1601) eserinin girişine

³⁶ Heller, *Printing the Talmud: Individual Treatises*, s. 23.

³⁷ Marvin J. Heller, "Designing the Talmud: the Origins of the Printed Talmudic Page", *Tradition* 29/3 (1995): 47-48.

³⁸ Metinde Yahudi olmayan anlamında Aramî ifadesi kullanılmaktadır.

³⁹ Heller, *Printing the Talmud: Individual Treatises*, s. 40-42.

⁴⁰ Berger, *Producing Redemption in Amsterdam*, s. 78.

onay metnini koymuştur.⁴¹ Mecmua türü eserlerin basımında eserin adı genellikle ilk çalışmanın adıyla meşhur olmaktadır.

Matbaada basılan eserlerin fiyatları kullanılan kâğıt ve diğer malzemelere göre değişebilmektedir. Örneğin, İstanbul'daki bir matbaada basılan eserin aynısı daha ucuz kâğıtlar kullanılarak, daha küçük harflerle, daha sık yazıyla ve küçük kâğıt ebadıyla daha ucuza getirilerek başka matbaalarda basılabilmektedir. İbrani matbaacılığında basılan kitaplarda fiyatın yazılması çok görülen bir durum değildir. Bununla birlikte bazen kitabın kendisinde bazen de onay metinlerinde kitabın fiyatı açıkça belirtilmektedir. Hahamlar arasında bazı kitapların çok pahalı satıldığına, bu fiyattan kimsenin bu kitapları alamayacağına dair mektuplaşmalar ve şikâyetler de konuyla ilgili dikkat çeken hususlardır.⁴²

Bazen basımcıların hahamlardan aldıkları onay metinlerini eserde basmadıkları görülmektedir. 1731 yılında Amsterdam'da basılan, Solomon Zalman ben Simeon Wetzlar'a ait *Hakirov ha-Lev* isimli eser için basımcı Solomon Zalman ben Moses Raphael London, mukaddimesinin sonunda "Herkes ilan etmek isterim ki farklı hahamlardan *Hakirov ha-Lev* isimli eserin basım hakkının şahsıma ait olduğu ve altı yıl süreyle benim iznim olmaksızın kimse tarafından basılamayacağına dair onay aldım" ifadelerine yer vermektedir. Fakat kitapta hahamların metnine yer verilmemiştir.⁴³

Haham onaylarının kitabın girişinde ya da sonunda basılmasının dışında halka açık yerlerde yazılı olarak ilan edildiği de bilinmektedir. Örneğin, Venedik hahamları 1698 tarihli Baruh ben Moşe'ye ait *Kohelev Yakov* ve *Kodeş Yisrael* isimli eserlere yedi yıllık yasak koydurmuşlardır. Burada da metnin ne aynısının ne benzerinin Venedik'te veya Venedik dışında bir matbaada basılması yasaklanmıştır. Bu onay metni, sinagogda yazılı olarak halka ilan edilmiştir.⁴⁴ Bu tür bir uygulamanın özellikle sinagogu kullanan dindar çevreler ve hahamlar için pratik bir uygulama olduğu açıktır. Bununla birlikte, elimizdeki mevcut malzemelere göre, bu tür bir yöntemin yaygın olmadığı da bilinmektedir.

Matbaacılar Arası Rekabet ve Telif Hakları

Yukarıda da ifade edildiği üzere telif haklarının en temel amacı, matbaacıların haklarını korumak ve haksız rekabet yüzünden mali açıdan sıkıntıya girmelerini engellemektir. Matbaacılar arasındaki gözle görülür rekabet, çoğu kez sert tartışmalara ve ağır suçlamalara dönüşmüştür. Kimi matbaacılar da kitap basım piyasasında haksız rekabet konusunda kötü sicilleriyle ün yapmışlardır. Konuyla ilgili en ilginç örneklerden biri Venedik ve Padua bölgesi önde gelen hahamlarından Rabbi Meir ben

⁴¹ Benayahu, *Haskama ve Reşut*, s. 41.

⁴² Rakover, "ha-Yesod ha-Mişpati şel İsur ha-Hadpasa be-Haskamot le-Sfarim", s. 338.

⁴³ Berger, *Producing Redemption in Amsterdam*, s. 80.

⁴⁴ Rakover, *Zkut ha-Yotsrim be-Makorot ha-Yehudiim*, s. 156.

Yitshak Katzenellenbogen (Maharam) ile Marc Antonio Giustiniani arasında yaşanmıştır. 1554 yılındaki Ferrara bölgesi hahamlar konseyine başkanlık eden Katzenellenbogen, İbrani matbaacılığında önemli bir yere sahiptir. Katzenellenbogen, 1550'li yılların başında İbn Meymun'un *Mişne Tora* adlı eserini düzenlemiş ve kendi şerhleriyle birlikte Hıristiyan matbaacı Alvise Bragadini'nin matbaasında bastırmıştır.⁴⁵ Bragadini'nin en büyük rakibi Marc Antonio Giustiniani, Rabbi Meir Katzenellenbogen'ın edisyonunu esas alarak eseri yeniden düzenlemiştir. Bunu yaparken Rabbi Meir Katzenellenbogen'ın yorumlarına yer vermiş bazı kısımlarına da eleştiriler yöneltmiştir. Ayrıca kullandığı malzemeyle işçiliği ucuza getirmiş ve kendi hazırladığı yeni formatla eseri, Bragadini matbaasından daha ucuz fiyata piyasaya sürmüştür.⁴⁶ Bunun üzerine Katzenellenbogen, dönemin Kracow (Polonya) hahamı Rabbi Moşe Isserles'e (*Rema*) müracaat ederek Giustiniani'nin edisyonunun dağıtımının yasaklanmasını talep etmiştir.⁴⁷

Burada dikkat çeken husus, her iki matbaacının da Hıristiyan olmasıdır. Isserles, konuyla ilgili verdiği fetvasında Katzenellenbogen'ın talebini haklı bulmuştur. Bununla birlikte rakibi olan Giustiniani'nin Yahudi olmaması sebebiyle vereceği kararın ona uygulanamayacağını da dile getirmiştir:

Mesele, yabancı bir beldeden, adı herkesçe bilinen meşhur üstadımız Padualı Meir'in talebidir. O, fikir ve düşüncelerini derleyip topladı ve yaşadığı bölgenin önemli insanlarından matbaacı birisiyle [Alvise Bragadini] ortaklık yaptı. İki birlikte büyük eser *Mişne Tora*'yı basmak üzere anlaştılar. Bu kararı aldıktan sonra çalışmaya başladılar ve Tanrı'nın yardımıyla kısa bir zaman önce basımı tamamladılar. Rabbi Meir, keskin zekâsıyla bu eserin edisyonunu yaparak eksiksiz ve kusursuz bir metin ortaya çıkardı. Ardından aynı bölgenin ileri gelenlerinden biri [Marc Antonio Giustiniani] çıktı ve "Kendi kazancım için ben de o kitabı basacağım!" dedi ve dediği gibi de yaptı. Bunun temel sebebi olarak büyük üstadın (Katzenellenbogen) kendisiyle işbirliği yapmamasını belirtmekte ve onu (Katzenellenbogen) kızdırarak -Allah korusun!- mali açıdan kayba uğratmak için böyle bir işe giriştiğini de itiraf etmektedir. Malumdur ki kitaplarını satamayan bir büyük üstad, sonraki süreçte kaldırmayacağından daha ağır bir yükün altına girmiş olur. Şimdi bu hususta tarafların ikisi de Yahudiymiş gibi Yahudi hukukuna göre karar verirse büyük üstadın davayı kazanacağı açıktır. Kurallar ondan yanadır ve önce onun kitaplarını satıp tüketmesi gerekmektedir. Bununla birlikte, bizlerin Yahudi hukuk sistemini bir Hıristiyan matbaacıya dayatma gücümüz ve imkânımız yoktur. Fakat hiçbir Yahudi'nin

⁴⁵ O dönem itibarıyla Yahudilerin müstakil olarak matbaa işletmeleri yasaklanmıştı. Matbaa sahipleri Hıristiyan iken Yahudiler de İbranice eserleri Yahudi editörlerin işi olarak çalıştığı bu matbaalarda bastırmaktaydılar.

⁴⁶ Giustiniani'nin Venedik'teki İbranice eser basan matbaacılarla olan rekabeti bilinmektedir. Dönemin en önemli matbaacısı Bomberg matbaasına yönelik tahrik edici bir şekilde rekabet etmesi de bu çerçevede değerlendirilmelidir. O, Bomberg'in bastığı eserleri daha az maliyetle düşük fiyata satmakta ve Bomberg'in pazarını bitirmeye çalışmaktaydı. Nitekim 1548 yılına gelindiğinde Venedik'te Giustiniani matbaası kitap basım tekelini kısa süreliğine de olsa eline geçirmişti. Bkz. Joshua Bloch, "Venetian Printers of Hebrew Books", *Hebrew Printing and Bibliography*, ed. Charles Berlin (New York: New York Public Library Publishing, 1976), s. 79.

⁴⁷ Neil Weinstock Netanel, "Maharam of Padua v. Giustiniani: The Sixteenth Century Origins of the Jewish Law of Copyright", *Houston Law Review* (2007), s. 821-870.

[Giustiniani matbaasında] yeni basılan kitapları almayı sadece zikredilen büyük üstadın baskılarından almaları gerektiğini söylemekten de çekinmeyiz. Ayrıca Yahudi cemaati içerisinde önemli ya da sıradan insanların bu bölgede [Giustiniani matbaasında] basılan eserlerden almaya yeltenenlerin cezalarının uzaklaştırma, lanet ve cemaatten kovulma olduğunu bildiririz.⁴⁸

İsserles'in fetvası Katzenellenbogen'den yana olmakla birlikte matbaacıların Hıristiyanlar tarafından işletildiği göz önüne alınarak vakıayı tespit etmesi adına önem arz etmektedir. Benzer durum, eserlerin belli bir süre basımının başkalarına yasaklanmasında gündeme gelmektedir. Zira hahamların verdikleri kararlar sadece Yahudileri bağlamaktadır ve Hıristiyanlar için hiçbir bağlayıcılığı yoktur. Bu sadece onların farklı dinden olmalarından değil aynı zamanda yaşadıkları bölgelerin Kilise kontrolünde bölgeler oluşuyla ilgilidir. Bir diğer ifadeyle azınlık durumunda olan Yahudilerin siyasi otoriteyle aynı dini ve kültürü paylaşan Hıristiyan matbaacılara söz geçirme durumları yoktur. İsserles ise en azından Yahudi cemaati üzerindeki etkisini kullanarak Yahudilerin almasına engel olarak her halükarda Giustiniani'nin planını bozmaktadır. Zira İbn Meymun'un İbrani dilindeki *Mişne Tora* isimli eserinin okuyucusu büyük ölçüde Yahudilerdir.⁴⁹ Sonuç olarak, Giustiniani ve Katzenellenbogen arasındaki kavga Talmudların yakılmasını netice verecek bir süreci de tetiklemiştir.⁵⁰

Matbaacılar arasındaki haksız rekabet ve gerilimlerden biri de İtalya'nın kuzeyinden ayrılarak önce Selanik'e sonra da İstanbul'a yerleşen Gerşom Sencino'nun hayatında yaşanmıştır. Gerşom Sencino, Venedik'teki matbaacıların kendi yaptığı ve bin bir güçlkle gün yüzüne çıkardığı edisyonları satın alarak hazır konduklarını ve emeğini hiç saydıklarını, kendisini de ekonomik olarak sıkıntıya soktuklarını ifade etmektedir. Sencino'nun verdiği bilgiye göre, bu matbaacıların başında dönemin en aktif Hıristiyan matbaacısı Daniel Bomberg gelmektedir. Gerşom Sencino, farklı el yazmalarına ulaşmak, hiç basılmamış eserleri basmak için bir sürü şehir gezdiğini, yılmadan eser edisyonu için çalıştığını fakat diğer matbaacıların emek hırsızlığı yaptıklarını dile getirmektedir. O, sağlıklı şartlarda matbaacılık faaliyetini yürütemeyeceğini anlayınca İtalya'dan ayrılarak önce Selanik'e sonra da İstanbul'a yerleşmiştir.⁵¹

Matbaacılar arasındaki rekabetler bazen intihal suçlaması çerçevesinde yaşanmaktadır. Rabbi Moşe ben Simon Frankfurter'le (ö. 1762) ilgili bir şikâyet de konuyla ilgili önemli bir bilgi sağlamaktadır. Frankfurter,

⁴⁸ Meir ben Yitshak, *Şe'lot u-Teşuvot* (Kudüs: Hotsaat Yarid Sfarim, 2004), siman: 10, s. 32-37. Ayrıca bkz. Rakover, *Zhut ha-Yotsrim be-Makorot ha-Yehudiim*, s. 141. Rabbi Meir ben Yitshak İsserles'in benzer konulardaki farklı fetvalarının tartışması için bkz. Hanina Ben-Menahem, Arye Edrei, Neil S. Hecht (ed.), *Windows onto Jewish Legal Culture: Fourteen Exploratory Essays* (Oxon: Routledge, 2011), s. 315-318.

⁴⁹ O dönemler itibarıyla Yahudilikten Hıristiyanlığa geçmiş ya da Hebraist olarak bilinen İbranice ve Yahudilik uzmanı ilim adamları da İbranice kitapların müşterilerindendi.

⁵⁰ Benayahu, *Haskama ve Reşut*, s. 24-30.

⁵¹ Yaari, *ha-Defus ha-İvri be-Kuşta*, s. 92; Heller, *Sixteenth Century Hebrew Book*, s. 209.

Amsterdam'da kurduğu matbaasında *Şulhan Aruh*'un *Yore Dea* bölümüne *Tov Leket* (1746) isimli bir şerh yazmıştır. Bu baskıdan önce aynı bölümün şerhi olan Yehuda ben Şimon Aşkenazi'ye ait *Beer Heytev* isimli şerh basılmıştı. Bu şerhi basan matbaacılar Naftali Herz ha-Levi ve damadı Kaşman ben Yosef, 1746 yılında eserden fazlasıyla yararlandığı ve metni kendi cümleleriyle ifade ederek kendisinin gibi sunduğu gerekçesiyle Frankfurter'i Amsterdam hahamı Arye Leib Saul'e (ö. 1755) şikâyet etmişlerdir. Arye Leib, Frankfurter'in eseri sınırlı şekilde kullandığını, zaman zaman detaylı alıntılar yaptığını belirterek Frankfurter'in, bastıklarını satmasını yasaklamamıştır. Fakat onun yeni baskı yapmak istediğinde Naftali Herz ve damadından izin almasını şart koşmuştur. Arye Leib, ayrıca *Beer Heytev* şerhinin telif haklarının Naftali Herz ve damadında olduğunu, basmak isteyenlerin onlardan izin almak zorunda olduklarını, fakat *Beer Heytev* şerhi olmaksızın müstakil olarak basmak isteyenlerin de eseri basabileceğini ilan etmektedir.⁵²

Bilindiği üzere telif haklarının süresi metinlerde açıkça yazmaktadır. Bu durum matbaacılar arası rekabette çok sık kullanılan bir silaha dönüşmüştür. Zira metinde zikredilen süre, azami süre olup kitabın satışının devam etmesiyle ilgilidir. 16-17. yüzyılda her bir kitaptan 300-500 adet basıldığı düşünüldüğünde bu kitapların tamamının satılması durumunda telif hakkında belirtilen tarih dolmasa da telif hakkı bitmiş sayılmaktadır. Bir diğer ifadeyle matbaacının elindeki kitapların satılıp tamamının bitmesi telif hakkının bitiş süresidir. On yıl ya da yirmi beş yıl gibi rakamlar kitapların satılmayıp elde kalması durumunda matbaacının hakkını korumaya yöneliktir. Kitapların tamamı satıldığında basım hakkının bitmesi matbaacıya mali açıdan sorun teşkil etmemektedir. Fakat bazı matbaacıların kitapları satılır satılmaz yeni telif hakkı alarak diğer matbaacıların aynı eserden basmalarına engel oldukları bilinmektedir. Bu durum, Jonathan Eybeschütz (ö. 1764) tarafından eleştirilmiştir. 1664 tarihinde Berlin'de basılan *Sefer ha-Turim* isimli eserde Eybeschütz, matbaacıların bastıkları kitapları satıp tükettiklerinde başka matbaacıların önünü kesmek için alelacele hahamlardan yeni onay metni aldıklarını belirtmektedir. Ona göre bu uygulama, kutsal bir faaliyet olan matbaa işine hanel getirmektedir.⁵³

Matbaacılar arasındaki rekabet ve anlaşmazlıklar çok farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Konuyla ilgili ilginç bir olay da İstanbul'da faaliyet gösteren Yona ben Ya'kov Aşkenazi matbaasında yaşanmıştır. 1739-1745 yılları arasında Tanah'ın ilk tam Ladino çevirisini basan Yona ben Ya'kov, bu işe girişmeden önce Venedik'ten İstanbul'a gelerek buraya yerleşen Rabbi Binyamin Rossi ile anlaşmıştır. Eserin baskısından önce

⁵² Nahum Rakover, "ha-Yesod ha-Mişpati şel İsur ha-Hadpasa be-Haskamot le-Sfarim", *Divrey ha-Kongres ha-Olami ha-Hamişi le-Madaay Yahadut* (Kudüs, 1972), c. 3, s. 334 (333-343) ; Rakover, *Zkut ha-Yotsrim be-Makorot ha-Yehudiim*, s. 215-216.

⁵³ Rakover, *Zkut ha-Yotsrim be-Makorot ha-Yehudiim*, s. 233.

İstanbul'daki hahambaşılıktan Rabbi Binyamin Rossi'nin adına telif hakkı alınmıştır. Fakat ikili anlaşmamış ve Rossi, telif hakkının kendi üzerinde olduğunu belirterek eseri tek başına basmaya niyetlenmiştir. Bunun üzerine Yona ben Ya'kov, hahambaşılık nezdinde girişimde bulunarak bu hakkın iptalini talep etmiştir. O, kendisinin bu işlerin peşinde koştuğunu, telif hakkı için kendisinin aracı olduğunu ve Rossi'ye verilen hakkın bir başka yerde basması için verilmediğini belirtmiştir. Müstakil olarak önceden matbaa işletmediği bilinen Rossi'nin matbaa kurup bu eseri basarak kendisini (Yona ben Ya'kov) mali açıdan zarara uğratacağını dile getiren Yona ben Ya'kov, Rossi'nin uzlaşmaması durumunda da eseri kendisinin basacağını bildirmiştir. Durum karar için İstanbul Yahudi Mahkemesi'ne (*Bet Din Kuşta*) sunulmuştur. Rabbi Avraham Rozanes, başkanlığını yaptığı heyet adına şu ifadelerle Yona ben Ya'kov'un lehine karar vermiştir:

İfade etmek isterim ki, ben telif hakkını Rabbi Binyamin'e, eseri bir başka yerde basın ya da yeni bir matbaa kurup orada basarak Yona ben Yakov'a zarar versin diye vermedim. Eğer Rabbi Binyamin ve Rav Yona bana ayrı ayrı gelselerdi ve her biri kendi adına onay metni talep etseydi tabi ki tercihim farklı sebeplerden dolayı Yona ben Yakov'dan yana kullanırdım. Öncelikle Yona ben Yakov, kırk yıldır bu şehirde ikamet ediyor. İkincisi geçimini sağlamak zorunda olduğu çocukları var. Ayrıca haham seviyesine yakın bilgi sahibi olup bu zamana kadar da pek çok kitap basmıştır. Bugün de bu eserin Rav Yona tarafından basılmasını uygun görüyorum. Bu evvel emirde Rav Yona'nın faydasına olacağını düşündüğüm aklımdaki fikir idi. Rav Yona'nın elinde açık bir belge olsun diye de işte burada ismimle mühürlüyorum. 17 Ağustos 1738.⁵⁴

Matbaacılar arası rekabetler ve bozulan antlaşmalar bu tür ilginç durumları ortaya çıkarmıştır. Kimi zaman da telif hakkını alan matbaacının bunu suistimal ettiği ve eseri basmadığı görülmektedir. Böyle bir durumda o eseri basmaya niyetli olmadığı -muhtemelen- bir başka matbaacının önünü kesmek için bu tür bir girişimde bulunduğu anlaşılmaktadır. Belirli bir kitabın telif hakkını alan matbaacı diğer matbaacıların o kitabı basmalarını engellemiş olmaktadır. Örneğin, Rabbi Şlomo ben Yosef Proops, Zohar basmak üzere 1714 yılında onay metni almış fakat eseri basmamıştır. Bunun üzerine kendisine verilen basım hakkı iptal edilmiştir. Frankfurt hahamlarından Rabbi Naftali Katz ha-Kohen, bu matbaacıya Zohar basımı için uzun zaman önce onay verildiğini fakat ortada herhangi bir kitap görmediklerini, matbaacının da bu noktada bir hazırlık içinde olmadığını dile getirmektedir. Bu durumun eseri basmak isteyen başkalarını da engellediğini ifade eden Katz, onayın geçersizliğini dile getirmektedir.

Onay Makamı Açısından Telif Hakkı Çeşitleri

Hahamlar arasında onay metinleri için farklı tavırlar sergilenmiştir. Bazı hahamlar sadece akrabalarına ya da fakir müelliflere onay yazısı yazarken bazıları hukuki kitaplara yazmaktan kaçınmış bazıları da ileri gelen bir başka hahamın onayını ön şart olarak koşmuştur. İlginç olan husus, onay metnini

⁵⁴ Rakover, *Zkut ha-Yotsrim be-Makorot ha-Yehudiim*, s. 238.

yazan hahamların çoğunun kitabın tamamını okumamalarıdır. Bazısı üstün körü bir incelemeyle bazısı da hiç okumadan kendilerine sunulan taleplere imza atmaktadırlar. Kimi haham da kitabın konusunun uzmanlık alanına girmediği gerekçesiyle bu tür onaylara yanaşmamıştır. Hahamların bu farklı tavırlarına paralel olarak kitap sahibi müelliflerden de basım hakkı ya da onay almaya yanaşmayan birçok örnek mevcuttur.⁵⁵ Bu çerçevede, 1786 tarihli *Sefer Giv'at Şaul* isimli eserde onay metnini yazan Amsterdam hahamı Rabbi Şaul, matbaacının kızının çeyizi için halkın bu kitaptan almasını tavsiye etmektedir ve kendisinin de bir nüsha satın alacağını belirtmektedir. Rotterdam hahamı Rabbi Arye Leib ise yeni kitaplara onay yazmadığını fakat bu eser matbaada basılır basılmaz bir nüsha satın alacağını ifade etmektedir.⁵⁶

Bazen hahamlar kitabı görmeden bir başka hahamın imzasına güvenerek onaylamışlardır. Rabbi Yitshak Abuhav, 1688 yılında *Melits Yoşer* isimli eserle ilgili "Her ne kadar yerel Yidiş dilini anlamasam da Aşkenazi hahamın imzasını görünce kitabın takdire değer bir çalışma olduğuna kanaat getirdim ve onayladım" ifadelerini kullanmaktadır. Bir Amsterdam hahamı ise 1764 yılında basılan *Sefer Emunat Yisrael* adlı eser için "Aşkenaz cemaatinin önde gelen hahamı bu kitabın basımına onay verdiği için ben de bu karara itimat ederek onaylıyorum" demektedir.⁵⁷

Bazı onay mektuplarının kitabın basıldığı yerden başka bir şehrin hahamlarına ait olduğu görülmektedir. Örneğin, Venedik'te 1597-1606 yılları arasında *Midraş Raba* isimli esere şerh olarak yazılan Şlomo Yafe Aşkenazi'ye ait *Yefe Toar* adlı eser, İstanbul hahamları tarafından alınan onayla basılmıştır.⁵⁸ Fakat burada müellifin İstanbul hahamlarından biri olması etkili olmuştur. Onay metninde eser övülmekte ve hem midraş metninin hem de şerhinin başka birisi tarafından basılması yasaklanarak basan kişi cemaatten kovulmakla tehdit edilmektedir. Ayrıca eserin basıldığı tarihten itibaren yirmi yıl süreyle yayın haklarının matbaacıya ait olduğu ifade edilmektedir. Bir başka örnek Venedik'te basılıp yine İstanbul hahamları tarafından onay verilen Moşe Noral'a ait *Birkat Tov* isimli eserdir. Bu eserde de İstanbul hahamları on yıl süreyle matbaacının izni olmaksızın eserin basılamayacağını belirtmektedirler.⁵⁹

Onay makamının Yahudi olmadığı durumlar da mevcuttur. Örneğin, 1541 tarihli Rabbi David Kimhi'ye ait Mezmurlar tefsiri (*Sefer Tehilim im Peruş Rabbi David Kimhi*), Almanya'nın güneydoğusundaki Isny kasabasında Paulus Fagius matbaasında basılmıştır. Onay metninde eserin başka bir

⁵⁵ Raphael Posner, Israel Ta-Shema (ed.), *The Hebrew Book* (Jerusalem: Keter Publishing, 1975), s. 175-177.

⁵⁶ Berger, *Producing Redemption in Amsterdam*, s. 82.

⁵⁷ Berger, *Producing Redemption in Amsterdam*, s. 80.

⁵⁸ Benayahu, *Haskama ve Reşut*, s. 54.

⁵⁹ Benayahu, *Haskama ve Reşut*, ss. 38-39, 55. Basıldığı ülkenin dışındaki hahamlardan onay alan eserler için bkz. Benayahu, *Haskama ve Reşut*, s. 100-102.

matbaa tarafından basılması on yıllığına yasaklanmıştır.⁶⁰ Eserin kapak sayfasında şu ifadelere yer verilmektedir:

Mezmurlar Kitabı. Rabbi David Kimhi'nin tefsiriyle burada Isny şehrinde, Latince *privilegio* [imtiyaz/telif hakkı] adı verilen bir dokümanla efendimiz Kayser'den -Şanı yüce olsun!- imzalı ve mühürlü olarak basılmıştır. Buna göre hiç kimse bu eseri 21 Aralık 1541 tarihinden geçerli olmak üzere on yıl içerisinde basamayacaktır.⁶¹

Burada bu hakkı alan kişi Hıristiyan matbaacı Fagius'tur. Bu durum, yukarıda da ifade edildiği üzere belirli bir süre eserin telif haklarını matbaacının (yayıncının) bulundurması anlamına gelmektedir. Yahudilerin bazı bölgelerde belirli bir dönemden sonra matbaa işletmeleri yasak olduğu için verilen telif hakları da Hıristiyan matbaacılara verilmiş olmaktadır.

Hıristiyan otorite tarafından verilen bir diğer telif hakkı, 1623 yılında Venedik'te basılan ilk müzik kitabı için verilmiştir. Bu eser, "Süleyman'ın Şiirleri (*ha-Şirim aşer le-Şlomo*)" adıyla farklı şiirlerden oluşmaktadır.⁶² Bu şiirler geleneksel Yahudi sinagog müziğinden farklı olarak ilk defa Barok usulüne göre düzenlenmiştir. Kemancı ve besteci Mantualı Şlomo Rossi'nin talebi üzerine verilen onay mektubunda şu ifadelere yer verilmektedir:

Bu onay, gayretkeş çalışmalarıyla ilk kez İbrani müziğiyle ilgili kitap basımına vesile olan besteci Mantualı Şlomo Rossi'nin haklı ve meşru talebi üzerine kendisine verilmektedir. Kendisi bu eserin ortaya çıkması için çok büyük emek sarf etti. Bu sebeple bir başkasının, eseri benzer formlarıyla tekrar basması ya da başka bir kaynaktan satın alması uygun değildir. Bu yüzden haşmetmeabları Cattavero'un -Şanı yüce olsun!- bahsettiği telif hakkıyla, statüsü ne olursa olsun hiçbir Yahudi, bu eserdeki malzemelerin yer aldığı bir çalışmayı ne tam olarak ne de kısmen yukarıda zikredilen müellifin izni olmaksızın bugünden başlamak üzere on beş yıl boyunca basmayacaktır. Benzer şekilde hiçbir Yahudi bu karar uyarınca hangi milletten olursa olsun bu eseri satın almayacaktır. Ancak yukarıda zikredilen müellifin, eserin üçüncü kişilerden satın alabileceğine dair özel izni olursa müstesna.⁶³

Hahamlardan onay almadan kendisi telif hakkı düzenleyen basımcı ya da matbaacılar da bulunmaktadır. Bu tür durumlarda basımcı, şehrin hahamlarına müracaat etmeden kendi kendine telif hakkı vermektedir. Örnek bir duruma, 1691 tarihinde *Mikve Yisrael/Masaot Binyamin* eserlerini basan Rabbi Hayim Druker'in *Mikve Yisrael*'in önsözündeki ifadelerinde rastlanmaktadır:

Sizden, kapınızda dikilen fakir bir adam olarak haklarımı çiğnememenizi ve bu kitaptan beş yıllık süre içerisinde bir adet edinmenizi istirham ederim. Zira bu kitabın basım sürecinde ciddi sıkıntılarla karşılaştım. Eşim ve kızımın geçimini sağlamak zorundayım. Halk bu kitaptan faydalansın diye de gün yüzüne çıkarmak için çok

⁶⁰ Benayahu, *Haskama ve Reşut*, s. 21.

⁶¹ *Sefer Tehilim*, (Isny, 1541), erişim tarihi 19.10.2015, <http://hebrewbooks.org/45277>.

⁶² Buradaki şiirler Tanah'ta geçen ve kral Süleyman'a atfedilen Neşideler Neşidesi'ndeki şiirler değildir. Bu yüzden eserin ismindeki Süleyman, müellifin kendisine referansla kullanılmaktadır.

⁶³ Şlomo Rossi, *ha-Şirim aşer le-Şlomo* (Venedik, 1623), s. 3a.

sıkıntı çektim. Eğer biri çıkar da bu kitabı basmaya kalkarsa Tanrı onu affetmeyecektir ve o kişi Tevrat'ta belirtilen bütün lanetlere maruz kalacaktır. Zira beni zor durumda bırakarak eşimle kızımın geçimini sağlamama engel olacaktır. Fakat biz Yahudiler böyle bir haksızlık yapmayız, çünkü biz güzel hasletlere sahip bir milletiz.⁶⁴

Çok yaygın olmasa da kendi kendine telif hakkı uygulaması Osmanlı topraklarında da mevcuttur. 1532 tarihinde İstanbul'da Gerşom Soncino matbaasında basılan Yehuda ben Yosef ibn Bulat'a (ö. 1540) ait *Kelal Katsar* bunlardan biridir.⁶⁵ Bulat, eserin sonunda çalışmanın kırk yıllık emeğinin ürünü olduğunu ve eserin on yıla kadar basım hakkının kendisinde olduğunu ifade etmektedir. Bulat ayrıca matbaada basılan eserin para karşılığında alınsa bile sadece ve sadece okuma amaçlı kullanılması gerektiğini vurgulamaktadır.⁶⁶ Burada eserin telif haklarını on yıllığına Bulat'a ait olduğunu söyleyen hahamlar heyeti değil bizzat müellifin kendisidir.

Benzer bir durum Selanik'te 1551 yılında basılan *Peruş Megilat Rut* isimli eserde de görülmektedir. Eserin son sayfasında Yitshak ben Yosef ha-Kohen tarafından verilen onay metninde kitabın basılmasının büyük ve uzun süren bir emeğin ürünü olduğu, bu sebeple matbaacının izni alınmaksızın on yıl süreyle başkaları tarafından basımının yasak olduğu belirtilmiştir.⁶⁷ Burada da çalışmanın müellifi Yitshak ben Yosef ha-Kohen, telif haklarını kendisi ilan etmektedir. Yine 1553 tarihinde İstanbul'da basılan Moşe ben Yosef Figo'ya ait *Zihron Torat Moşe* isimli eserde Figo, müellifi olduğu esere kendisi telif hakkı ilan ederek eserin başka matbaacılar tarafından aynı şekilde veya değişikliklerle basımını on yıllığına yasaklamakta ve buna uymayanların cemaatten kovulacağını belirtmektedir.⁶⁸ Bu da müellifin kendi eserine telif hakkı düzenlemesi açısından ilginç bir örnektir.⁶⁹

Baruh ibn Yaiş'e ait *Mekor Baruh* (İstanbul-1576) adlı *Neşideler Neşidesi* tefsiri de bu açıdan ilginç bir örneklik teşkil etmektedir. On dokuz yaprakтан oluşan eser, Eliezer ben Yitshak Aşkenazi matbaasında basılmıştır. İbn Yaiş eseri ortaya çıkarmak için çok zaman ve para harcadığını, memleketi Şam'dan ayrılarak Venedik ve Selanik'e gittiğini son olarak da İstanbul'a geldiğini anlatmaktadır. İbn Yaiş, kapak sayfasından sonraki sayfada

⁶⁴ Berger, *Producing Redemption in Amsterdam*, s. 81.

⁶⁵ Bu eser, hem dini hem de din dışı alana ait bilgilerin yer aldığı ansiklopedik tarzda bir risaledir. İspanya Yahudilerinden olan Yehuda ibn Bulat, sürgün ile birlikte İstanbul'a yerleşen Yahudilerdendir. Kaleme aldığı bu eseri, üç bölümde düzenlemiştir. İlk bölümde Tevrat ve rabbani literatür, ikinci bölümde gramer ve mantık, üçüncü bölümde de şiir konusuna eğilmektedir.

⁶⁶ Yehuda ibn Bulat, *Kelal Katsar* (İstanbul, 1532), erişim tarihi 19.10.2015, <http://hebrewbooks.org/42167>

⁶⁷ Yitshak ben Yosef ha-Kohen, *Peruş Megilat Rut* (Selanik, 1551), s. 15b.

⁶⁸ Moşe ben Yosef Figo, *Zihron Torat Moşe* (İstanbul, 1553), s.

⁶⁹ Rakover, *Zkut ha-Yotsrim be-Makorot ha-Yehudiim*, s. 148; Meir Benayahu, *Haskama ve Reşut*, s. 30.

yazdığı notta, kitabın hayattayken kendisinden, öldükten sonra da mirasçılarında izinsiz basılmasını yasaklamaktadır.⁷⁰

Müelliflerin kendilerine verdikleri telif haklarında nispeten uzun süreler de karşımıza çıkmaktadır. Şalom Ben Moşe Buzaglo tarafından Zohar şerhi olarak yazılan *Mikdaş Meleh* (Amsterdam-1749) isimli eserin basımı, müellif tarafından on beş yıllığına yasaklanmıştır. Dört ciltten oluşan eserin ilk cildinin (Bereşit bölümü) kapak sayfasından hemen sonraki sayfada basılan ve *haskama* (onay) başlığıyla verilen metin, yasağı çiğneyenlerin cemaatten uzaklaştırılacaklarını ihtar etmektedir.⁷¹ Pinhas ben Zvi Hirsch Horovitz de *Haflaa* (Offenbach-1787) isimli eserine kendisi onay metni yazmış ve ilginç bir şekilde “*Onay ve herem metni hazırlama talep edip de kıymetli hahamlarımızı sıkıntıya sokmak istemedim, bu yüzden ben kendim ilan ediyorum*” diyerek süresiz olarak telif haklarının kendisinde olduğunu ve ne tamamen ne de kısmen kendisinden izinsiz olarak eserin basılamayacağını belirtmektedir.⁷²

Onay metni alınmadan basılan eserlerle ilgili yaptırımlara rağmen bazı matbaacıların onay metni almamaları nasıl açıklanabilir? Muhtemelen bundaki temel etken, buldukları bölgenin, hahamlar konseyinin etki alanı dışında olması ve ilgili matbaacının nispeten yöresel bir müşteri kitlesinin bulunmasıdır. Böyle bir durumda hem yaptırımlardan kurtulmuş olmakta hem de bulunduğu yöredeki Yahudi cemaatinin ileri gelenleriyle işbirliği içerisinde eserini satabilmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

İbrani matbaacılığının ilk dönemlerinde, matbaanın gücünün hem işletmeciler hem de hahamlar tarafından iyi bilindiği ve bu sebeple matbaacılık faaliyetlerinin yakından takip edildiği görülmektedir. Bunun doğal sonucu olarak hahamlar, otoritelerinin tesisinde matbaacılık faaliyetlerini bir araç olarak kullanmışlardır. Diğer taraftan bütün Avrupa’yı etkisi ve kontrolü altında tutacak yegâne bir Yahudi konseyi olmadığı için işletmeciler ticari kaygılarla işlerini yürütmeye gayret etmişlerdir. Bu çerçevede İbrani matbaacılığı, hahamlar konseyi ve matbaacılar arasında dinamik bir etkileşime sahne olmuştur.

Elimizdeki kaynaklara göre telif hakkı uygulamasının İbrani matbaacılığının ilk dönemlerinden itibaren yürürlüğe girdiği anlaşılmaktadır. Zaman içerisinde matbaacılar arasındaki rekabet hem matbaacının hem de editörlerin haklarını koruma adına telif hakkı uygulamasının kapsam ve sınırlılıklarında daha detaylı düzenlemeleri doğurmuştur. Telif hakkı

⁷⁰ Baruh ben Yitshak ibn Yaiş, *Mekor Baruh* (İstanbul, 1576), erişim tarihi 19.10.2015, <http://hebrewbooks.org/6250>.

⁷¹ Şalom ben Moşe Buzaglo, *Mikdaş Meleh* (Amsterdam, 1749), erişim tarihi 19.10.2015, <http://hebrewbooks.org/43078>.

⁷² Pinhas ben Zvi Hirsch Horovitz, *Haflaa* (Offenbach, 1787), erişim tarihi 19.10.2015, <http://hebrewbooks.org/14091>.

metinleri, karşılaşılan yeni durumlarla bir yandan içerik olarak zenginleşmiş diğer taraftan da ilginç ayrıntılar içermeye başlamıştır.

İbrani matbaacılığının ilk asırlarındaki birçok örnek üzerinden incelediğimiz bu çalışmada telif haklarının zaman içerisinde sürekli evrilerek geliştiği görülmektedir. Matbaacıların haklarını korumaya yönelik olarak gelişen bu metinler, o dönemler itibariyle kitap piyasasının canlılığını göz önüne sermektedir. Telif hakkı metinlerinde zikredilen hahamlar konseyi, telif hakkının süresi, telif hakkı verilen kişiler ve ihlali durumunda uygulanacak cezalar gibi ayrıntılar, İbrani matbaacılığı açısından önemli arşiv kayıtları hükmündedir. Telif hakkı metinleri içerik açısından incelendiğinde günümüzde yayınevleriyle yazarlar arasında imzalanan sözleşmelerin ilk örnekleri olduğu söylenebilir.

Kaynakça

- Armstrong, Elizabeth, *Before Copyright (1498-1526)*, Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
- Benayahu, Meir, *Haskama ve Reşut be-Defusey Venetsiya*, Kudüs: Ben Zvi Institute 1971.
- Berger, Shlomo, *Producing Redemption in Amsterdam*, Leiden: Brill, 2013.
- Blau, Ludwig, "The Pope, The Father of Jewish Approbations", *Jewish Quarterly Review* 10 (1897-1898), s. 175-176.
- Bloch, Joshua, "Venetian Printers of Hebrew Books", *Hebrew Printing and Bibliography*, ed. Charles Berlin, (New York: New York Public Library Publishing, 1976), içinde s. 63-88.
- Bulat, Yehuda ibn, *Kelal Katsar*, İstanbul, 1532.
- Buzaglo, Shalom Ben Moses, *Mikdaş Meleh*, Amsterdam, 1749.
- Eybeschütz, Rabbi Jonathan, *Kereti u-Feleti*, Altona, 1763.
- Figo, Moşe ben Yosef, *Zihron Torat Moşe*, İstanbul, 1553.
- Ginsburg, Christian, *Introduction to Massoretico-Critical Edition of the Hebrew Bible*, London: The Trinitarian Bible Society, 1897.
- Heller, Marvin J., "Designing the Talmud: the Origins of the Printed Talmudic Page", *Tradition* 29:3 (1995), s. 47-48.
- Heller, Marvin J., "Sibling Rivalry: Simultaneous Editions of Hebrew Books", *Further Studies in the Making of the Early Hebrew Book*, (Leiden: Brill, 2013), içinde, s. 305-328.
- Heller, Marvin J., *Printing the Talmud: Individual Treatises*, Leiden: Brill, 1999.
- Heller, Marvin J., *Sixteenth Century Hebrew Book*, Leiden: Brill, 2004.
- Horotvitz, Pinhas ben Zvi Hirsch, *Haflaa*, Offenbach, 1787.

- Kimhi, David, *Sefer Tehilim*, Isny, 1541.
- Karo, Yosef, *Sefer Bedek ha-Bayt*, Venedik, 1606.
- Kohen, Yitshak ben Yosef, *Peruş Megilat Rut*, Selanik, 1551.
- Menahem, Hanina ben, Arye Edrei, Neil S. Hecht (ed.), *Windows onto Jewish Legal Culture: Fourteen Exploratory Essays*, Oxon: Routledge, 2011.
- Nathansohn, Joseph Saul, *Şaul ve Meşiv*, Lvov, 1865.
- Netanel, Neil Weinstock, "Maharam of Padua v. Giustiniani: The Sixteenth Century Origins of the Jewish Law of Copyright", *Houston Law Review* (2007), s. 821-870.
- Perles, Joseph, *Beiträge zur geschichte der Hebräischen und Aramiäischen studien*, München: Ackermann, 1884.
- Posner, Raphael (ed.), *The Hebrew Book*, Israel Ta-Shema, Jerusalem: Keter Publishing, 1975.
- Rakover, Nahum, "ha-Yesod ha-Mişpati şel İsur ha-Hadpasa be-Haskamot le-Sfarim", *Divrey ha-Kongres ha-Olami ha-Hamişi le-Madaay Yahadut*, (Kudüs 1972, c. 3) içinde s. 333-343.
- Rakover, Nahum, *Zkut ha-Yotsrim be-Makorot ha-Yehudiim*, Kudüs: The Jewish Legal Heritage Society, 1991.
- Rossi, Şlomo, *ha-Şirim aşer le-Şlomo*, Venedik, 1623.
- Şeyh, Moşe, *Mar'ot ha-Tsuvaot*, Prag, 1621.
- Weisfish, Nachum Menashe, *Copyright in Jewish Law*, Feildhem Publishers, Jerusalem 2010.
- Witcombe, Christopher, *Copyright in the Renaissance*, Leiden: Brill, 2004.
- Yaiş, Baruh ben Yitshak ibn, *Mekor Baruh*, İstanbul, 1576.
- Yitshak, Meir ben, *Şeelot u-Teşuvot*, Kudüs: Hotsaat Yarid Sfarim, 2004.

